

Минуле

Юрій Липа

Петро Ковалів йшов до міста. Шлях увесь час крутився серед горбів, а по обидва боки його шуміло жовте море стиглого хліба. Хоч вітру не було, широкий шум од колоскових хвиль вливався і заповнював душу подорожнього. Здавалося, лише дві сили співали хвалу життю: родюча земля тихим голосом збіжжя і пестливе небо цвірінканням і тьохканням пташок, що купалися в променях сонця. Але ні! В кожному клаптику поля було своє осібне життя, бадьоре і сильне.

Ось невеличка брунатна кузка гризе і гризе колосок, не помічаючи нічого навкруги, а зелено-жовтий коник із дзвінким "цір-р" перелітає з місця на місце; там далі цікаві ховрашки, сидючи коло своєї нори, свистом оповіщали весь світ про своє внутрішнє задоволення; а жайворон, немов промінням сонце, обливав своєю піснею і ниву, і перехрещені між собою шляхи, і долини... ген... аж на обрії видні села та хутори.

Петро вийшов удосвіта і тепер був стомлений довгою дорогою і прикрою спекою. Увесь укритий тонким шаром пилу, він шукав очима захисту від спеки. Вузька городянська одежа гарячила тіло, і великі краплі поту пливли з-під чорного кашкета на засмалене обличчя парубка.

Нарешті він побачив недалеко від шляху три високі старі верби, а між ними серед пишної трави криницю з журавлем. Туди простувала стежка. Заспокоївши спрагу, Петро ліг під вербами і з приємністю витягнув напрацьовані ноги. Верби поважно шуміли, колоски шепотіли срібним шепотінням, і він заснув...

Шумить, шумить зелений ліс. Столітні дуби підняли високо свої верхівлі і застигли. На луговинах трава цвітуча між кущів зелених колихається стиха. Стежкою поміж кущів, серед дубів іде веселий Петро. Веселі думи в ясноволосій його голові, і дзвінка пісня на устах. Іде він до діда свого старого, що має пасіку в самій гущавині лісу. Іде він, виспівує про Сагайдачного, про Кішку і про небіжчика Хмеля. Не знає, не відає він, хто гетьманує в сей час: чи Юрась, чи Виговський, чи може Тетеря. Тай байдуже йому! Про карі веселі оченята своєї милої думає він, про дзвінкий її голосочок, про неї, що так привітно шепотить увечері, коли вони сидять попід вишнями. Все Петро бачить попереду, все йому ясніє й усміхається. Він коваль, коваль непоганий, вміє і списа викувати, зможе і рало, і сокиру. Швидко кінчатся жнива, і посватає він свою Оксаночку та буде сидіти з нею ввечері на призьбі, а маленький пустун-синок буде казати йому "тату".

Прийшов він до діда, усміхається йому луговина, де стоїть пасіка; вулики, то біленькі, то почорнілі, нагадують ситих пташок, а маленька дідова хатка запала, як плесковатий гриб. Аж ось і сам дід — високий, жвавий попри літа, весь у білому одягнений, усміхається. Весело Петрові од посмішки дідової, і бджоли весело гудуть старому, давньому знайомому. Поговорив він з дідом про справи родинні, про звичайні селянські справи, а далі мовив дід:

"Погано, Петре, погано тепер добрим людям жити на Україні, навів Хмельниченко татар, сила явилась розбишацьких ватаг, — і свої, і чужі плюндрують та нищать Україну".

І похитав дід своєю головою.

"До нас не дійдуть, не зачеплять!" — сказав Петро і пригадав Оксаночку кохав, нивки веселі, село привітне, і здавалося йому, певно, що не будуть плюндрувати і палити їх ані татарські орди, ані розбишацькі загони.

Узяв Петро меду і воску додому, обнявся, поцілувався з дідом і пішов жваво стежкою.

Довго йшов він, і якось не той уже був настрій, вже не кивали привітно дерева, а квітки і трава мов поснули.

Сум здушив серце Петрові.

"Буря буде", — подумав він, але не заспокоївся.

Все ближче підходив до узлісся, і все важче робилося йому.

Аж коли вийшов з лісу і поглянув на своє село, то, здавалося, серце йому розірветься.

Село було поруйноване! "Татари, гайдамаки?.." — і сльози залили Петрові очі.

"Оксаночко, батьки мої ріднесенькі!.." — і побіг він, як несамопитий. Хата їхня, видно, була поруйнована, а сусідів Демків садок порубали нащось вороги, і замість мазанки лиш димар закурений стирчав серед глини і вапна.

Ось Петро підійшов ближче.

Вулиця була закидана чимось дивним і незвичайним: жіночі очіпки, одяга, скрині, битий посуд, заплямовані кривцею подушки, з яких летіли за вітром пух і пір'я.

Петро не розглядався і біг з думкою: де рідні, що з рідними? Він біг, але знемацька зупинився: поперек дороги лежав труп.

Се був високий, ставний розбишака, весь у червоне одягнений із зеленим поясом; вбили його несподівано, з-за кутка, і на обличчі гайдамаки зісталася зневажлива зухвала посмішка.

Його велика порана на грудях почала вже чорніти.

Петро злякався від людської крові, від подиху смерті, даремної і гидкої.

Він обійшов забитого і побіг до своєї хати з якимсь туманом у голові.

Знову йому траплялись мерці з степових волоцюг і знайомі, а коли добіг уже до своєї хати, то від жалю і нетерпеливості знемігся Петро до неприємності.

Брами були розчинені. Кури бігали по подвір'ю, і, ховаючись попід тинем, підбіг, скавучи, до парубка Бровко.

Стайня теж була відчинена. Вивели коней розбишаки. Не звернув уваги на се Петро і прожогом убіг у хату.

Отворив двері, глянув, закам'янів і вхопився за голову. Вхопив себе за голову обома руками, душив її і сказав тільки: "Господи!"

Лежала його Оксаночка, що, мабуть, зайшла до сестри Петрової в гостину, на долівці вбита, по-злодійськи вбита. Шаблею вдарив проклятий розбишака і розрубав

груди дівчини.

Оборонялась вона, певно, завзято, бо ніж, що тримала в руці, був закривавлений.

Стиснула губи. Стиснула брівки, але вже не було життя на її обличчі, — мухи сідали на непорушні очі.

Заскреготів зубами Петро і вискочив з хати. Побіг на леваду, де пасся його кінь (не помітили, не забрали сірого розбишаки), сів, вдарив ломакою, що надібав на дорозі, і поскакав гарний кінь: не поводився ще з ним так його хазяїн.

Збудились у коневі душі предків, козачих та татарських коней, роздулися ніздрі, витягнулася голова, пригнулись вуха, і скаче кінь, як мара.

Скачуть вони через село, вже проїздить останню вулицю.

"Стій!" — скрикнув Петро, і спинився кінь як укопаний, тільки повітря шумує та груди підіймаються. Ухопив Петро шаблю од мертвого розбишаки, забрав його рушницю і ладунок, засунув кинджал за пояс, і тільки зуби йому ще більше стискалися, та брови на очі грізно насунулися, як хмари.

Виглянув із-за тину старий Омелько Охрімчук. Він весь час лежав у бур'янах, чув, як убили його сина, знущались над невісткою, та тільки дрижав і плакав старечими сльозами.

"Кажи, старий, куди погнались розбишаки?" — схопив його за плечі Петро.

"Ромодановським, синку, просто Ромодановським, бо я..." — та не слухав далі нетерплячий парубок, скочив на коня, свиснув і, як вихор, помчав Ромодановським шляхом.

Женеться кінь, женеться, як божевільний, а ще швидше хоче Петро, думкою летить він швидше.

Щось не видно відсталих розбишаків, не чути ні сміху, ні пісень людожерів. Аж повернув шлях коло ставу — і впав Петро шулікою на розбишаків.

Троє їх навантажених їхало: порубав голови двом Петро, хотів утекти третій, та спіткнувся кінь, упав на передні ноги, заіржав і встав з уже неживим їздцем.

Одлетіла голова, забелькотівши, і покотилась по траві. Мало Петрові, мало йому крові, далі женеться він. Очі іскри сипали, сталевим тіло юнацьке стало.

Знає Петро, що розбишацький загін вже швидко; знає, що і кінець йому вже швидко, та козацьке серце билось у грудях Петра.

Б'є він коня жорстоко, піною укрився кінь, аж ось вискочили на горбок, і побачив молодий коваль десятків три розбишаків із скарбом, із жінками впоперек сідел; їдуть вони спокійно, бо знають — не стоїть близько козача сотня, не налетить на них орлом караючим.

Зупинили коней та й ждуть, дивуються, що скаже їм сей хлопчак.

Не дав довго дивуватись Петро, мовчки підскочив до найближчого, свиснув шаблею, і впав той, покотилась голова остовпілого другого, впала рука отаманова з пістолем на землю. Мов шершень серед бджіл, воював Петро, і кінь його був, як оса.

Скинув сірий двох, прокусив бік іншому, і схопився той за криваву рану від конячих зубів. Та швидко опам'ятались розбишаки і вбили остроги в кінські боки, блиснули

шаблями, схопили кинджали в зуби і, як вовки на лева, підскочили до Петра. Убив Петро першого, що підлетів до нього, і сам кинувся на них, на саму їхню юрбу.

Торохнув з мушкета, не цілячи, і скорчились двоє гайдамаків, і зсунулися з сідел. Розмахнувся Петро на третього, та вдарив його розбійницький кинджал межі груди. І заспокоївся, затих Петро, зблід, скрикнув хрипко перед смертю, як шуліка, і зсунувся поволі на землю. Знущалися над його тілом вороги, кляли і дивувались разом...

Парубок поворухнувся і прокинувся. Сонце вже стояло низенько і кидало рожевий одблиск на хмари. Помалу той одблиск мінявся на яскраво-червоний і фіолетовий. Степ темнішав. Вдалині було чути пісні дівчат, що йшли з роботи. Петро, обтрусивши себе від трави і гіллячок, поволі-поволі простував стежкою. Сон збудив у його душі нове, невідоме йому досі. Невиразні гадки пливли в його голові. Думи про прадідівські криваві часи намагались схопити його увагу.

Дивний сон нагадував тихий вітерець, що приніс серед літньої ночі чудові пахощі квітів з незнаного саду. Але парубок швидко перестав думати про напівзгаданий сон і швидкою ходою пішов до міста. Інші думки охопили його.